

A szentesi agyagművesség átalakulása a 19-20. század fordulóján

„A vidék iparművészeti célokra alkalmas anyaggal csupán az agyaggal rendelkezik. E körülmény az egyedüli magyarázata annak, hogy a város kerámiaja meglehetősen fejlett és cserepei az ország határain túl is ismeretesek. A háború előtt meglehetősen exportja is volt, leginkább a keleti államokba, ma azonban ettől a lehetőségtől tökéletesen el van zárva. Ilyen körülmények között a mai agyagművesség csak a helyi és a közel vidék szükségleteinek kielégítésére szorítkozik és legfőként a keramiai termékek legolcsóbb és legalacsonyabb osztályát gyártja; a közönséges, vörösre égetett, mázatlan cserepeket, korsókat és tálakat.” E mondatokkal jellemezte a város agyagművességét Schupiter Elemér a Nagy Imre szerkesztésében 1928-ban megjelent monográfiában, amelyben érzékletesen mutatja be a szentesi kerámia fejlődését. A fejezet szerzője a szentesi agyagiparos-szakosztály elnöke, Mazura Vilmos kályhásmeisterre hivatkozva utal arra, hogy a városban a mázas edények készítése az 1850-60-as években kezdett divatossá válni, a feketekerámia gyártását a Molnár és az Ácsi Kovács család folytatta tovább. A két világháború közötti időszakban a lemezedények térhódítása miatt a fazekasság egyre inkább háttérbe szorult, amit jól mutat a mesterek számának fokozatos csökkenése.¹

1891-ben Bánfalvi Lajos számolt be írásában a szentesi agyagművesség helyzetéről és kilátásairól, amelynek apropóját az országos kereskedelmi múzeumban szervezett agyagipari kiállítás szolgáltatta. A helyi viszonyok bemutatása során fontosnak vélte kiemelni azt, hogy a fazekassághoz kapcsolódó munkaerő meglehetősen szűknek tekinthető. Ennek elsősorban az az oka, hogy a mesterséget a helyi iparosok jórészt csak családi keretek között üzték. Bánfalvi szerint tömeges megrendelés esetén ez komoly problémákat fog okozni, ezért szükséges a munkaerő képzése. Három iparosról emlékezett meg, mégpedig Varga Imréről, Molnár Sándorról és Ácsi Kovács Józsefről. Megítélése szerint Varga Imrénél tevékenysége kiválóan kifejlődött műérzékkel párosul, míg a másik kettő esetén termékeik könnyedsége tűnik ki.²

A város ipartanodai bizottsága 1892. január 13-án tartott ülésén tárgyalta dr. Tergina Gyula királyi tanfelügyelő kérelmét, amely arra vonatkozott, hogy melyik lehetne ipari szakiskola vagy tanműhely által fejleszthető iparág Szentesen. A tagok hosszas tanácskozás után az agyagművességet jelölték meg, mivel úgy vélték, hogy ez az egyetlen olyan ágazat, amelynek piacot lehet teremteni. Választásukat támasztotta alá az a körülmény is, hogy a szentesi fazekasok termékeikkel több hazai és külföldi kiállításon is számos elismerésben részesültek. Elhatározták, hogy a tanfelügyelő számára egy memorandumot állít össze az a bizottság, amelynek vezetésével Szánthó Lajost bízták meg.³ A Szentesi Lap hasábjain Ipartanműhely Szentesen címmel jelent meg egy írás, amely felhívta a figyelmet arra, hogy az országos kereskedelmi múzeumban feltűnést keltettek a szentesi fazekastermékek, amelyek a legkelendőbb tárgyaknak számítottak. Az intézmény igazgatósága számos megrendelést közvetített Szentesre, amelynek eredményeként egyre nagyobb igény mutatkozott az agyagipar áruira. A cikk számba veszi azokat az akadályokat is, amelyek a helyi fazekastermékek értékesítése előtt álltak. A helybeli iparosok ugyan szerény anyagi lehetőségekkel rendelkeztek, de a városban működő pénzintézetek megfelelő tőkével tudnák őket segíteni. A cikk írója szerint a másik feltétel, amelynek eleget kellene tenni, egy olyan tanműhely felállítása lenne, ahol a mesterek és a tanulók egyaránt képezhetik magukat és „...megtalálják mindazon eszközöket, melyek ehhez szükségesek s egyuttal utbaigazítójuk

¹ Schupiter Elemér 1928. 220-221.

² Szentes és Vidéke 1891. május 10.

³ Szentesi Lap 1892. január 15.

legyen, ki az alakok készítésének titkaira, az égetés és fűtés sok oldalúságára figyelmeztesse és betanítsa s egyuttal gyakorlatilag mutassa meg azon apró, de mellőzhetetlenül szükséges műfogásokra, melyek nem egy közönséges iparágat már a műiparág magaslatára emeltek.” A tanműhelynek alapvető szerep jutna a jellegzetes stílus, forma és mintakincs megteremtésében is, amely feltétele a hazai és a külföldi értékesítésnek, mivel így válnak egyöntetűvé a termékek egy gyár produktumaihoz hasonlóan. A cikk írója azzal zárja gondolatait, hogy ha a kalotaszegi varrottas vagy a torontáli szőnyeg nagy hírnévre tudott szert tenni, akkor a szentesi korsók és cserépedények is képesek lennének erre.⁴

Az egyre fogyatkozó számú szentesi agyagiparosok mikrotársadalmába nyerhetünk bepillantást azoknak a forrásoknak a segítségével, amelyek a helyi ipartestület iratanyagában találhatóak. Az 1906. december 31-ei állapotokat tükröző összeírás szerint Ácsi Kovács Sámuelnél segédként Ácsi Kovács Sándor dolgozott, Ácsi Kovács Sándor fazekasmesternél pedig Csákó Lajos (segéd) illetve Meleg Gyula (tanonc) tevékenykedett. Szilágyi Sándor Szilágyi Józsefet igyekezett bevezetni a mesterség fortélyába. A kimutatás szerint Vanka Mihály mellett Régi Sándor dolgozott segédként.

1911-ben számolt be a Szentés és Vidéke arról, hogy Lukács László kereskedelemügyi miniszter a szentesi fazekasságot támogató kiküldte a városba Farkasházi Fischer Vilmos⁵ agyagipari vándortanárt. A minisztérium által szervezett, 1901-től elindított tanfolyamok lebonyolítását végezte azzal a kitételrel, hogy kijelölheti az oktatás helyszíneit. Szentesen kívül 14 fazekasközpontba jutott el, ahol felkereste az iparosokat, hogy „*nemesebb, ízlésesebb formákra, díszítő elemekre...színek készítésére, majd Petrik Lajos ipariskolai tanár elképzelése alapján frittelt, kevésbé olmos mázak használatára*” oktassa őket.⁶ Bene István ipartestületi elnök végigjárta Farkasházi Fischer Vilmostal az iparosokat, akik közül 16-an jelentkeztek az 1912. január 1-jétől március végéig tartandó „*agyagkészítési, zománcozási és égetési*” képzésre. A miniszter ugyan azt szeretete volna, hogy a tanfolyam már 1911 őszén elindult volna, de a Mátéffy Ferenc polgármester által felajánlott ún. „*túl a kurcán lévő árvaszéki helyiségekből*” csak novemberben költöztek ki. Az elképzelések szerint a város biztosította a munkatermeket, a fűtést és a világítást, a minisztérium pedig a nyersanyagot, a festéket és a hordozható égetőkemencét. Bene István tájékoztatta Kunszentmárton, Szegvár és Mindszent előjáróságait, és kérte, hogy a helybeli fazekasok is látogassák a tanfolyamot. Szállásként felajánlotta a tanfolyam színhelyét, ahol 2-3 szobát ágyakkal rendeznek be a vidéki iparosok számára.⁷

A 19. század utolsó harmadában valamint a 20. század első felében a szentesi feketeedények rendszeresen megjelentek a Magyarországon és külföldön megrendezett kiállításokon, amelyeken az iparosok számos elismerésben részesültek. 1885. március 12-én bírálták Szentesen az országos kiállításon bemutatandó termékeket, amelyeknek a minősítését Draskóczi L. és Lázár J. valamint a helyi végrehajtó bizottság végezte el. Varga Imre egy pár fekete kantáját és kézimunkák tárolására alkalmas kosarát zsűrítették, amelyeket alkalmasnak ítélték a budapesti megmérettetésre. 1890-ben Varga Imre megjelent az Osztrák Országos Gazdasági Egyesület Bécsben rendezett kiállításán, amelynek fővédnöke Ferenc József volt.⁸ A zsűri a szentesi mestert elismerő oklevéllel és bronz éremmel tüntette ki. Úgy tűnik, hogy az 1891-ben Temesváron szervezett mezőgazdasági és iparkiállításán két szentesi iparos,

⁴ Szentesi Lap 1892. március 27.

⁵ A herendi gyáralapító, Fischer Mór és Salzer Máriának a hatodik gyermekeként 1839-ben látta meg a napvilágot Tatán. Apja herendi kézműipartelepén a festészet vezetőjeként tevékenykedett, és nagy érdeklődést tanúsított a kínai mintakincs iránt. Házasságkötése után Kolozsvárra költözött, ahol 1874-ben festészetet állított fel, amely 1900-ig, Budapestre költözéséig működött. 8-10 festőt foglalkoztatott, akiknek ő maga tanította meg a porcelándíszítés fortélyait. Katona Imre 1978. 235.

⁶ István Erzsébet 1996. 201.

⁷ Szentes és Vidéke 1911. augusztus 10.

⁸ Szentes és Vidéke 1891. június 14.

Molnár Sándor és Varga Imre is szerepelt. A kiállítási bizottság elfogadásra és segélyezésre ajánlotta Molnár Sándor munkáit, nevezetesen 1 db kulacs vázát, 1 db kis kulacsot, 1 db kis díszkantát, 1 db kis díszkorsót, 1 db ki virágvázát és 1 db nagy virágvázát. Varga Imre 20 forint támogatást kapott a Szentesi Ipartestülettől, hogy felkeresse a kiállítást.⁹ 1891. május 15-én nyílt meg az országos kereskedelmi múzeumban az agyagipari kiállítás, amelynek a célja az agyagművesség fejlettségének bemutatása mellett a hazai és a külföldi piaci lehetőségek elősegítése volt. Németh Imre miniszteri tanácsos nagy hangsúlyt fektetett a szentesi feketekerámia megjelenítésére, hiszen felajánlotta azt, hogy a határidőn túl is küldhetnek a szentesiek tárgyakat. Megrendelt ugyanakkor 100 darab kis méretű kantát. E jeles seregszemplén a városból Molnár Sándor, Varga Imre és Ácsi Kovács József bizonyosan részt vett, akik nagy feltűnést keltettek munkáikkal. Az intézmény igazgatója is felfigyelt a tevékenységükre, majd 40 vázát rendelt Varga Imrétől azért, hogy a termékeket külföldön népszerűsítse.¹⁰ Varga Imre termékeiből tehát az országos kereskedelmi múzeum igazgatósága több alkalommal rendelt, Tergina Gyula tanfelügyelő pedig korsókat jutatott el a szegedi „nőipariskolába”, ahol az edények festésével kísérleteztek. 1896-ban megrendezett milleniumi kiállítás agyagipari csoportjában három szentesi iparos, Molnár Sándor, Szabó Sándor és Varga Imre is képviseltette magát munkáival, amelyeket elismerő oklevéllel tüntettek ki. A szentesi fazekasok az 1907-ben rendezett pécsi országos kiállításon bronzérmet szereztek.¹¹

Az olcsó, gyári termékek széleskörű elterjedésével a szentesi agyagművesség jelentős változásokon ment keresztül, ami elsősorban a polgári-úri ízlést tükröző, fekete díszedények gyártásában jutott kifejezésre. Feltételezhető, hogy a helyi iparosok által készített termékek alakját külső hatások is alakították, amelyek eredményeként a használati tárgyaktól sok esetben merőben eltérő formavilággal számolhatunk.

Irodalom:

István Erzsébet

1996 Keleti örökség, népművészet, historizmus: Zsolnay Vilmos és Badár Balázs kísérletei. In: Hofer Tamás (szerk.): Magyarok kelet és nyugat között. A nemzettudat változó jelképei. 191-208. Budapest

Katona Imre

1978 A magyar kerámia és porcelán. Budapest

Schupiter Elemér

1928 Irodalom, tudomány, művészet. In: Nagy Imre (szerk.): Szentes. 210-222. Budapest

⁹ Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fiókleveletára (a továbbiakban: CsML SzF) IX. 205. Szentesi Ipartestület iratai. Különböző szakosztályok alapszabályai, alakulási jegyzőkönyvei és iratai (a továbbiakban: Szli. Kszaji.) Jegyzőkönyvek 1891. 190., 222.

¹⁰ Szentes és Vidéke 1891. május 31.

¹¹ CsML SzF IX. 205. Szli. Jegyzőkönyvek 1908.5.